

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN BAYATILARININ POETİK SİNTAKSİSİ

İxtisas: 5706. 01 - Azərbaycan dili

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Gülqız Hacıbala qızı Adilova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Sumqayıt-2025

Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Müasir Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Filologiya elmləri doktoru, professor**
Qəzənfər Şirin oğlu Kazımov

Rəsmi opponentlər: **Filologiya elmləri doktoru, professor**
İsmayıl Babaş oğlu Kazımov

Filologiya elmləri doktoru, professor
Həcər Emin qızı Hüseynova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Günəl Baxşeyiş qızı Paşayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.24 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: **Filologiya elmləri doktoru, dosent**
Nigar Vəliş qızı İsgəndərova

Dissertasiya şurasının elmi katibi: **Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**
Mətanət Hidayət qızı Məhərrəмова

Elmi seminarın sədri:

Filologiya elmləri doktoru, dosent
Əzəmət Murtuza oğlu Rüstəmov

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Son illərdə aparılmış dilçilik araşdırmaları və faktiki dil materiallarının təhlili göstərir ki, ənənəvi sintaksis sahəsində olduğu kimi, poetik sintaksis sahəsində də cümlə və onun inkişaf prosesi, tipi, quruluşu, komponentlərin bir-birinə mənə və qrammatik münasibəti və s. bu kimi məsələlərin linqvopoetik baxımdan tədqiqata cəlb edilməsinə, dəqiqləşməsinə ehtiyac var.

XIX əsrin ikinci yarısından rus və Avropa dilçiliyində poetik sintaksisin öyrənilməsi sahəsində böyük canlanma olmuş, mühüm tədqiqat işləri aparılmışdır. Bu araşdırmalarda dilin poetikası və onun imkanları üzə çıxarılır. Rus dilçiliyində linqvistik poetika sahəsində A.N.Veselovski¹, Q. Vinokur², Y.M.Lotman³ və b. ilə yanaşı digər xarici mütəxəssislərin – R.Yakobsonun⁴, S.Todorovun⁵ və b. əsərlərinə müraciət edilir. K.V.Nərimanoğlunun qeyd etdiyi kimi, bu müraciət uğurlu cəhətlərdən, dəqiq mülahizələrdən faydalanmağa, yanlış müddəaları tənqid etməyə yönəlmişdir⁶.

A.A.Leontiev dilçilik ritorikası və poetik nitq nəzəriyyəsi ilə bağlı problemlərin mürəkkəbliyinə baxmayaraq, elmdə bu problemin həlli üçün intensiv araşdırmalar aparıldığını söyləyir⁷.

¹ Веселовский А.Н. Историческая поэтика /А.Н.Веселовский. -Москва: -1989. -140 с.

² Винокур Г.О. Понятие поэтического языка / Г.О.Винокур. -Москва: -1991. -с.24-38.

³ Лотман М.Ю. Риторика. Изб. статьи в 3-х томах. // Лотман М.Ю. -Талин: -1992. т.1.с. 175.

⁴ Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. //Структурализм. «За» и «против», -Москва: -1976. -200 с.

⁵ Тодоров Ц. Поэтика. В кн. Структурализм «за» и «против». -Москва, Прогрес, -1975. - 468 с.

⁶ Nərimanoğlu K.V. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi /K.V.Nərimanoğlu. -Bakı: Oskar, -2009. -s.26.

⁷ Леонтьев А.А. Исследования поэтической речи, В кн.: «Теоретические проблемы советского языкознания» -Москва: Наука, -1968. –с.150

Son dövrlərdə rus, Azərbaycan və digər türkdilli xalqlarda poetik sintaksislə məşğul olan dilçilər – N.N.Pavlovna⁸, A.A.Lebedev⁹, N.V.Çeremisina¹⁰, X.R.Kurbatov¹¹ və başqaları lirik mətnin kompozisiyası, poetik mətnə misranın poetik sintaksisi, bəndin poetik sintaksisi, poetik mətnlərdə sintaktik konstruksiyaların seçilməsi kimi müxtəlif problemlərlə bağlı tədqiqatlar aparmışlar. K.V.Nərimanoğlu bir sıra dastanların dil materialları əsasında lingvistik poetika təhlili apararaq “Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi” adlı uğurlu tədqiqat işi yazmışdır. Müəllif poetik dilin xüsusiyyətlərinin daha çox sintaksis sahəsində özünü büruzə verdiyini, həmçinin leksika ilə müqayisədə sintaksisdə dil dəyişmələrinin (yeni mənalar törədilməsi, yeni ifadə imkanları, semantik inkişaf və s.) daha geniş dairəsinin əhatə edildiyini, buna görə də poetik dilin, xüsusilə bir sıra spesifik cizgilərlə səciyyələnən folklor dilinin araşdırılmasına poetik sintaksisin öyrənilməsindən başlamağın daha məqsədəuyğun olduğunu qeyd edir¹².

Azərbaycan dilçiliyində folklor sahəsinə aid dilçilik araşdırmaları göstərir ki, folklor materialları dilçilik aspektlərində müxtəlif səviyyələrdə işlənmiş və bir sıra sahələrdə böyük uğurlar əldə edilmişdir. Belə ki, dilçilikdə folklorun istər epik, istərsə də lirik janrlarına dair T.Hacıyev, M.Adilov, Q.Kazımov, K.V.Nərimanoğlu, K.Abdullayev, S.Mehdiyeva, S.Abdullayeva və b. xalq yaradıcılığı nümunələrini lingvistik baxımdan təhlil etmişlər.

⁸Павловна Н. Н. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования: На материале англ. и амер. Поэзии XVIII– XX вв.: / Н. Н. Павловна – Москва: Просвещение, -1997. -156 с.

⁹Лебедев А.А. Поэтический синтаксис диссертация ...кандидата Филологических наук: /Лебедев А. А. -Санкт-Петербург: -2016. -255 с.

¹⁰Черемисина Н.В. Русская интонация, поэзия, проза, разговорная речь / Н.Черемисина. -Москва: Русский язык, -1982. -195 с.

¹¹Курбатов Х.Р. Татарская лингвистическая стилистика и поэтика / Х. Р.Курбатов. - Москва: Наука, -1978.-218 с.

¹²Nərimanoğlu K.V. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi /K.V.Nərimanoğlu. -Bakı: Oskar, - 2009. -s. 36

Poetik nitqin sintaksisinin araşdırılması zamanı həm yazılı dil materiallarının, həm də folklor materiallarının tədqiqata cəlb edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bayatılarının müxtəlif tarixi mərhələlərdə yaranması, inkişafı və poetexniki quruluşu poetik sintaksisin tədqiqi üçün əhəmiyyətliidir. Bayatı mətnlərində bütün dil səviyyələrinin linqvopoetik baxımdan tədqiqinin sintaktik konstruksiyaların sadə və mürəkkəb cümlə səviyyəsində strukturunu, semantikasını təhlil etmək, funksiyalarını müəyyənləşdirmək poetik sintaksisin müəyyən edilməsində əsas amillərdəndir. S. Mehdiyeva¹³, S. Köçərli¹⁴, K. Əhmədova¹⁵ və b. bayatıları müxtəlif aspektlərdən tədqiqata cəlb etsələr də, bayatıların qrammatik və sintaktik quruluşu tam olaraq tədqiq olunmamışdır. Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində A. Hacılı “Bayatı poetikası” monoqrafiyasında bayatıların poetik sistemini milli elmi ənənəyə əsaslanaraq əhatəli tədqiq etməklə Azərbaycan - türk bədii təfəkkürünün poetik potensialını üzə çıxarmağa müvəffəq olmuşdur¹⁶.

Sintaksisin müxtəlif məsələləri ilə bağlı aparılan tədqiqat işlərində, xüsusən də, kollektiv nitq üçün xarakterik olan tabesiz mürəkkəb cümlələrin inkişaf tarixindən danışarkən məhz müxtəlif dövrlərə dair bayatı mətnlərindən nümunələr gətirilərək bayatı sintaksisinin aktual məsələlərinə toxunulmuşdur¹⁷. Bu, bayatıların həm ümummillilik dildə, həm də Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisində bir sıra xarakterik

¹³Mehdiyeva S.H. Bayatıdan dastana / S.H.Mehdiyeva. -Bakı: Elm və Təhsil, -2010. -280 s.

¹⁴Кочарли С. “Лексико-семантический пласт языка баяты / С. Кочарли -Баку: -2014.-142 с.

¹⁵ Əhmədova, K. Azərbaycan xalq bayatılarının linqvistik tədqiqinin aktual məsələləri. - Bakı, BSU Elmi Əsərlər. Dil və ədəbiyyat seriyası, №2. -2011, -s. 60-65.

¹⁶ Hacılı A. Bayatı Poetikası. /A.Hacılı. -Bakı: Elm, -2000. -164 s.

¹⁷Cəfərov N.Q. Cümlənin struktur-semantik təkamülü //Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. H. Mirzəzadə. -Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, -1990. -s.315-342; Cəlilov F.A.Mürəkkəb cümlə sintaksisi / F.A.Cəlilov. -Bakı: Maarif, -1983, -117 s.; Dəmirçizadə, Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı / Ə.Dəmirçizadə. -Bakı: Azərtədrisnəşr, -1962. - 272 s.; Dəmirçizadə, Ə. Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarının dili / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: -1959. -162 s.; Musaoğlu, M. Türkoloji dilçilik /M.Musaoğlu. -Bakı: -2003. -234 s.

xüsusiyyətlərini qoruyub saxlaması ilə izah olunur. Lakin dilçiliyimizdə Azərbaycan bayatıları tam olaraq poetik sintaksisin tədqiqat obyektı olmamışdır. Buna görə də bayatıların linqvistik baxımdan tədqiqata cəlb olunması müasir dilçiliyin ən aktual məsələlərindən hesab olunur. Bütün bunlar mövzunun aktuallığını əsaslandırır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın obyektini müxtəlif tarixi dövrlərdə yaranan Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisindəki geniş və pragmatik zənginliyə malik ayrı - ayrı leksik - qrammatik tərkibli sadə və mürəkkəb konstruksiyalar təşkil edir. Predmetini isə Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisinin quruluşunu səciyyələndirən obrazlı ifadə formaları təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi faktik dil materialları əsasında Azərbaycan xalq bayatılarının dilini səciyyələndirən poetik sintaksisin ayrı - ayrı elementlərinin, bayatı mətnlərinin sintaktik quruluşunun formalaşmasında müxtəlif növ sintaktik konstruksiyaların tərkibini, semantikasını, bir sıra sintaktik fiqurların əsas mahiyyətlərini müəyyən etməkdir. Bu məqsədi gerçəkləşdirmək üçün aşağıdakı məsələlərin yerinə yetirilməsi qarşıda əsas vəzifə kimi dayanır:

– “Poetik sintaksis” termini anlayışının mahiyyətini müəyyənləşdirmək;

– Azərbaycan bayatılarının materialları əsasında poetik sintaksisin xarakterik xüsusiyyətlərini araşdırıb üzə çıxarmaq;

– Dilin fonoloji, leksik, morfoloji və sintaktik səviyyələrinin əlaqəli öyrənilməsinin bayatı sintaksisinin estetik dəyərinin müəyyən edilməsindəki rolunu aydınlaşdırmaq;

– Azərbaycan bayatılarında cümlə daxilində leksik vahidlərin işlənmə məqamlarını və onların poetik sintaksisin həddlərinin müəyyən edilməsində rolunu göstərmək;

– Bayatıların dilini səciyyələndirən poetik sintaksisin ayrı-ayrı elementlərinin və bayatı mətnlərinin sintaktik quruluşunun formalaşmasında bir sıra bədii təsvir və ifadə vasitələrinin, sintaktik fiqurların (leksik–sintaktik vasitələrin) işlənmə səviyyəsini dəqiqləşdirmək və poetik sintaksisi araşdırmaq;

– Bayatıların poetik sintaksisinin bütün tədqiqat boyu tarixin ayrı-ayrı dövrlərində sintaktik quruluşu çərçivəsində saxladığı əsas komponentləri müəyyən etmək;

– Bayatı mətnlərində işlənən sintaktik konstruksiyaların sadə və mürəkkəb cümlə səviyyəsində strukturunu, semantikasını təhlil etmək, funksiyalarını müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat metodu qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrin həlli və tədqiqat predmetinin spesifikasiyası ilə müəyyən edilmişdir. Tədqiqat işində əsasən, dilçiliyin ənənəvi tədqiqat üsullarını özündə birləşdirən müqayisəli-tarixi, müqayisəli –tutuşdurma və təsviri metodlardan istifadə olunmuşdur.

Müəfiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

–Azərbaycan dilində poetik sintaksisin tədqiqı və bu anlayışın sistemləşdirilməsi poetik sintaksisin əsas mahiyyətinin dərk edilməsi və onun inkişaf tarixinin öyrənilməsi üçün mühüm amildir;

–Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisinin formalaşmasında dilin bütün vahidləri qarşılıqlı şəkildə mənə zənginliyi, məzmun rəngarəngliyi yaradır;

– Bayatı mətnlərindəki leksik - sintaktik vasitələr (bədi təsvir və ifadə vasitələri, sintaktik fiqurlar) poetik sintaksisin formalaşmasında xüsusi poetik yükə malikdir;

–Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisində söz birləşmələrinin işlənmə məqamı, sözlərin bir-birinə bağlılığı, tərəflərinin növbələşməsi, inversiyası və s. hadisələr kontekstdə məzmun dolğunluğu ilə yanaşı poetik nitqin ekspressivliyini artırır;

–Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisində söz birləşməsinin kontekstdəki mənə çalarlığı, ifadə tarazlılığı təbii xalq dilinin kiçik mətnlərdəki geniş bədi imkanlarından xəbər verir;

– Azərbaycan bayatılarında struktur və semantik cəhətdən fərqli olan sadə və mürəkkəb quruluşlu cümlələr poetik sintaksisin əsas elementləridir;

– Bayatı sintaksisində mürəkkəb konstruksiyaları təşkil edən komponentlər sayına görə fərqlənir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Elmi yenilik ilk növbədə tədqiqat mövzusu ilə müəyyən edilir. İlk dəfə olaraq, dissertasiya çərçivəsində poetik sintaksisin çoxaspektli, sistemli təhlili Azərbaycan bayatıları əsasında həm qədim və orta dövrlər, həm də müasir dövr Azərbaycan ədəbi dilində, həmçinin üslubda baş verən bir sıra proseslərlə sıx əlaqədə aparılmışdır. Tədqiqat işində poetik nitq nümunəsi hesab olunan bayatıların inkişaf tarixi və poetexniki quruluşu, cümlənin strukturunda məcazların, bədii təyinlərin rolu, poetik sintaksisin linqvistik xüsusiyyətləri tədqiqata cəlb edilmişdir. Bayatıların dilini səciyyələndirən poetik sintaksisin ayrı-ayrı elementlərinin və bayatı mətnlərinin sintaktik quruluşunun formalaşmasında bir sıra bədii təsvir və ifadə vasitələrinin, sintaktik fiqurların işlənmə səviyyəsi dəqiqləşdirilmişdir. Bayatı sintaksisində söz birləşmələrinin işlənmə məqamı, sözlərin bir - birinə bağlılığı, tərəflərin dəyişməsi, inversiyası, sadə və mürəkkəb quruluşlu cümlələrdə baş verən hadisələr – qeyri-normativ cümlə konstruksiyalarının struktur quruluşlarından estetik məqsədlərlə necə istifadə edildiyi zəngin dil faktları ilə sistemli və əhatəli təhlil edilməklə bayatıların poetik sintaksisinin xarakterik xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işi dilin sintaktik sisteminin yeni bir qatı olan poetik sintaksisin struktur və funksional aspektdən tam və hərtərəfli tədqiq olunmasında, öyrənilməsində nəzəri mənbə ola bilər.

Dissertasiyanın praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, poetik mətnə misranın sintaksisinin, misradaxili cümlələrin quruluşunun və onların obrazlı qavranılmasının metodik təhlili verilmişdir. Dissertasiyadan Azərbaycan şifahi ədəbi dilinin poetik sintaksisi, Azərbaycan şifahi ədəbi dilinin tarixi, şifahi poeziya dili, və s. dilçilik məsələlərinin araşdırılmasında, ali məktəblərin tədris prosesində, poetik sintaksislə bağlı dərsliklərin və tədqiqat işlərinin yazılmasında, bədii əsərlərin poetik dilinin araşdırılmasında praktik əhəmiyyət daşıya bilər. Dissertasiyada

lingvopoetik baxımdan təhlil olunmuş bayatı örnəkləri Azərbaycan dilində poetik sintaksisin öyrənilməsi işində köməkçi vasitə olacaqdır.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin başlıca müddəalarını və əsas nəticələrini əks etdirən elmi məqalələr AAK-ın tövsiyə etdiyi nəşrlərdə (ikisi xaricdə, altısı Azərbaycanda) dərc olunmuşdur. Mövzu ilə bağlı altı beynəlxalq və respublika miqyaslı elmi konfransda məruzələr edilmişdir.

Tədqiqat işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Bakı Slavyan Universitetinin Müasir Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş 5 səhifə (9962 işarə), I fəsil 52 səhifə (84082 işarə), II fəsil 28 səhifə (43056 işarə), III fəsil 58 səhifə (89289 işarə), nəticə 3 səhifə (4602 işarə), iki dildə (Azərbaycan, rus) tərtib edilmiş 199 adda mənbədən ibarət, 14 səhifəlik istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı olmaqla işin ümumi həcmi 162 səhifə, 230992 işarə sayından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **“Giriş”** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəaları müəyyənləşdirilir, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqat işinin aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda və ümumi həcmi haqqında məlumat təqdim edilir.

Tədqiqat işinin **“Azərbaycan bayatılarında cümlə daxilində leksik vahidlərin poetik strukturu”** adlanan birinci fəslə yeddi paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf **“Poetik sintaksis dilçilik tədqiqatının obyekt kimi”** adlanır. Dilçilikdə sintaksis söz birləşməsi, cümlənin quruluşu, cümlədə sözlərin

müəyyən edilmiş qaydada düzülüşü ilə, poetik nitqin sintaksisi isə misralarda, bəndlərdə cümlələrin qurulması və cümlə üzvlərinin sıralanması ilə məşğul olur. Poetika termini həm nəzmlə, həm də nəslrlə yazılmış bədii əsərlərin dilinə və quruluşuna aid termin kimi, eyni zamanda, ədəbiyyat haqqında ayrıca elmin adı kimi antik və qədim dövrlərdən tədqiq olunmuşdur. Poetik sintaksis adı sintaktik qaydaların poetik nitqdə bədii təsir yaratmaq üçün istifadə olunan formalarını öyrənir.

Azərbaycan dilçiliyində folklorun istər epik, istərsə də lirik janrlarına dair T.Hacıyev, M.Adilov, Q.Kazımov, K.V.Nərimanoğlu, K.Abdullayev, S.Mehdiyeva, S.Abdullayeva, S.Köçərli, K.Əhmədova və b. uğurlu tədqiqat işləri aparmışdır. A.Axundov haqlı olaraq, zaman keçdikcə xalqın şeir sənəti janrlarında, xüsusən də dilin leksik qatında müəyyən dəyişikliklərin ola biləcəyini, lakin şeirin poetexnikası, spesifik formullar, qəliblər, poetik fiqurlar sistemi, poetik ölçü, vəzn, qafiyə miqdarı, ahəng, intonasiya, ümumən sözün poetik obrazlar vahidi, bədii ifadə vasitəsi olması, orfoepik qaydaların mükəmməl şəkildə qorunması, folklor üslubunun dil sisteminin, tərkibinin, əsasən mühafizə olunması faktının da mövcudluğunu qeyd edir.¹⁸ K.V.Nərimanoğlunun fikrincə, poetik dilin, xüsusilə bir sıra spesifik cizgilərlə səciyyələnən folklor dilinin araşdırılmasında poetik sintaksisin öyrənilməsi məqsəduyğundur.¹⁹

K. Abdullayev tərəfindən Azərbaycan dilinin poetik sintaksisi sintaktik strukturlar səviyyəsində araşdırılmışdır. S. Mehdiyeva bayatılar da daxil olmaqla yazılı ədəbi dövrə qədərki ilkin folklor nümunələrinin dilinin təsvir və təhlilini vermişdir. Aparılan tədqiqatlarda Azərbaycan folklorunun istər epik, istərsə də lirik janrları linqvistik baxımdan müxtəlif istiqamətlərdə təhlil olunmuşdur.

Birinci fəslin ikinci paragrafı **“Bayatıların inkişaf tarixi və poetexniki quruluşu”** adlanır. Bayatılar ümumxalq bədii təfəkkürünün, poetik düşüncənin özünəməxsus ifadə

¹⁸Mehdiyeva S.H. Bayatıdan dastana. -Bakı: Elm və təhsil. -2010. -s.4

¹⁹Nərimanoğlu K.V. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi. -Bakı: Oskar, -2009. -s.36

vasitələrindəndir. Aristotel “Poetika” əsərində ritm, söz və harmoniyanın bədii yaradıcılıqdakı rolunu xüsusi qeyd edərək göstərir ki, təqlid də harmoniya kimi, insan təbiətinə xas olduğundan, hələ qədim zamanlardan həmin təbii qabiliyyətə malik olanlar onu tədricən inkişaf etdirərək, əsil poeziyanı yaratmışlar.²⁰

Bayatıların poetexniki quruluşunun formalaşması səslərin müəyyən adıcılıqla düzülüşü, ritmi, misradaxili hecaların bölgüsü, qafiyələrin quruluşu, sözlərin təkrarı və s. vasitələrlə özünü göstərir. Dil sistemindəki bütün bu hadisələrin qədim türk şeirlərinin dili üçün xarakterik olduğunu və tarixi səciyyə daşdığını İ.V.Stebleva xüsusi qeyd edir.²¹ Müəllif istər “Qutadğu bilig”, istərsə də “Divanü lüğat-it-türk” əsərində poetik cərgələrin sonundakı oxşar feil formalarının üst-üstə düşməsinə əvvəlki mətnlərdə də rast gəldiyini göstərir.

Eyni hal XVII əsrdə H. Toqatı tərəfindən yazıya köçürülən 7-8-7-7 ölçülü bayatı nümunəsində də müşahidə edilir:

Tapma dən, itirmə dən,

De hər mürğə yetirmə dən²².

Nümunədən də göründüyü kimi, şəkilçilər qafiyə yaradır. Həmçinin bayatı şifahi nitqə kökləndiyi üçün burada samitlərin alliterasiyası (*r*) feil əsaslarında və (*t*) feil köklərində özünü göstərir.

Bayatı janrının texniki quruluşundan bəhs edərkən, əsasən, ən azı dörd misradan, hər misrası yeddi hecadan ibrət olan xalq şeiri formasından danışılır ki, onun da ilk iki və sonuncu misraları həm qafiyə, üçüncü misra isə sərbəst olur.

Bayatılarda poetik mühit yaradan vasitələrdən biri də misralardakı cinas qafiyələrdir. Digər bayatılardan fərqli olaraq, cinaslı bayatılarda məna eyni, formasına görə müxtəlif sözlər

²⁰Aristotel. Poetika. -Bakı: Şərq-Qərb. -2006. -s.27.

²¹Стеблева И.В. Развитие тюркских поэтических форм в XI веке. Издательство «Наука». Главная редакция восточной литературы. -Москва: -1971. -с.300.

²²Bayatılar. Tərtib edəni: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.14

tapmaq, onları cilalayaraq qafiyə kimi işlətmək xalq bədii təfəkkürünün göstəricisidir

Birinci fəslin üçüncü paragrafı **“Bayatılarda cümlənin poetik strukturunda məcazların rolu”** adlanır. Bayatılardakı obrazlı ifadələr gözlərimiz önündə ümumxalq təxəyyülünün geniş üfüqlərini açır. Poetik fikir də ilk olaraq, təbiət hadisələrinin müşahidəsi nəticəsində formalaşır. Məhz bu cür poetik təcrübənin əsasında bayatıların dili obrazlı təfəkkürün ifadə vasitəsi olan məcazlarla zəngindir. Poetik strukturda poetizmin əsas göstəricilərindən olan bədii təsvir vasitələrinin – məcaz növləri və onların bayatıların dilində işlənmə məqamları, cümlədə sözlərin mənə quruluşu əsasdır.

Üslubi məcazlar bədii söz ustalarının fərdi yaradıcılığı ilə yaranan ifadələrdir. Onlar mətn daxilində mənasını saxlamır. Sözün poetik funksiyası da ən çox bədii təsvir və ifadə vasitələrində özünü göstərir.

Bu paraqrafda **“Bayatılarda bədii təyinlərin əsas xüsusiyyətləri”** müəyyənləşdirilmişdir. Epitet sözün geniş mənasında həm də bədii üslubun əsas göstəricilərindəndir. Burada hər hansı söz öz əlamətini təyin etdiyi sözün üzərinə köçürür:

Gəl gedək daş bulağa,

*Suyu sərxoş bulağa.*²³

Nümunədəki *sərxoş bulaq* birləşməsindəki epitet metaforik səciyyə daşıyır. K.V.Nərimanoğlu dastanların dilində bir neçə təyindən ibarət və hər təyini predmetin ayrı-ayrı əlamətini bildirən daimi epitetlərə rast gəldiyini bildirir.²⁴

Bayatılarda müxtəlif elementli epitetlərə rast gəlinir. Məsələn,

*Suya gedən sarı qız, Sarı köynək sarı qız.*²⁵

Bayatının hər iki misrasında üç sözlü, təyin sıralı epitet işlənmişdir.

²³Bayatılar. Tərtib edən: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.307

²⁴Nərimanoğlu K.V. Azərbaycan eposunun poetik sintaksisi. -Bakı: Oskar, -2009. -s.115.

²⁵Bayatılar. Tərtib edən: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.161

Bayatılarda müqayisə xüsusiyyətinə, məna və quruluş formasına görə müxtəlif təşbehlərə rast gəlinir. Mükəmməl təşbehlər *kimi* və *tək* qoşmalarının köməyi ilə yaranır. Məsələn,

*Zülfün suda mar kimi,
Oynar su damar kimi,
Sızıldatdın aşiqi,
Yağa su damar kimi.*²⁶

Bayatıda bənzətmə vasitəsi poetik nitq üçün əsas əlamətlərdən biridir.

“Bayatılarda metaforik ifadə vasitələri” sözün funksional baxımdan imkanlarını, xalq dilinin bütün poetik çalarlarını üzə çıxarır. Məcəzi mənada işlənən söz və ifadələr bayatıların dilinin poetik yükünü artırır, obrazlılıq qazandırır. Bu baxımdan metaforalar bədii mətnlərdə ən mühüm dil hadisəsi hesab olunur. M. Adilov sözün, ifadənin, əşya və hadisənin hər hansı bir cəhətdən bənzəyişinə görə məcəzi mənada işlədilməsini metafora adlandırır ²⁷.

Bayatılar təbiət hadisələrinin adları ilə ifadə olunan metaforalarla zəngindir. Metaforaların yaranması insanların geniş bədii təxəyyülü ilə təbiətin poetik mənzərəsinin vəhdəti ilə bağlıdır.

*Burda bir qərib ölmüş,
Göy kişnər, bulud ağlar.*²⁸

Göründüyü kimi, bir mısra da sadə konstruksiyalarda iki metaforik cümlə, iki fərqli əlamət verilmişdir. Bayatıda *göy kişnər, bulud ağlar* ifadələri mənaca absurd olsa da, qəribin - igidin ölümünün arxada buraxdığı acı, kədər məhz bu yolla metaforikləşir. İnsana aid əlamət buludun üzərinə, ata xas əlamət isə ildırımın üzərinə köçürülmüşdür. Metafora həm də, bu və ya digər hadisənin və ya predmetin əlamətinin adı çəkilmədən digər bir predmet və ya hadisə üzərinə köçürülməsində istifadə olunan söz və ya sözlərin birləşməsidir.

²⁶Bayatılar. Tərtib edən: Vəliyev V. -Bakı: -1985. -s.100

²⁷Adilov M. Seçilmiş əsərləri. IX cild. -Bakı: Elm və təhsil, -2020. -s.319

²⁸Bayatılar. Tərtib edən: Vəliyev V. -Bakı: -1985. -s.33

Azərbaycan bayatılarında metonim məcazlar işlənmə sferasına görə diqqəti cəlb edir. İ.V. Arnold yazır: *“Linqvistik poetikanın mərkəzi kateqoriyası linqvistik vahidin bilavasitə mənasının sanki yeni, poetik mənada kölgəyə çəkildiyi zaman yerdəyişmə və ya köçürmə anlayışına əsaslanan linqvistik və poetik transformasiya kateqoriyasıdır.*²⁹ Metonimiya zaman və məkan əlaqəsi əsasında bir adın başqa bir əşya və ya hadisə üzərinə köçürülməsi yolu ilə məcazlaşır. Məsələn:

*O tay bu taya baxar, Arasından çay axar.*³⁰

Bayatıda üç istiarə var. *“O tay” Güney Azərbaycanı, “bu tay” Quzey Azərbaycanı, “arasından çay axır” ayrılıq - bir xalqın ikiye bölünməsi ifadələrinin yerində işlənmişdir.*

Birinci fəslin dördüncü paraqrafında **“Bayatılarda sintaktik fiqurların poetik çalarları”** folklor nümunələri əsasında araşdırılmışdır. Bayatı kontekstində ən çox işlənən sintaktik fiqurlardan olan anafora və epifora poetik nitqə xüsusi ifadəlilik verir. Anafora misralarda və ya cümlələrdə ilk sözlərin, ifadələrin təkrarı, epifora isə anaforanın əksi, yəni misraların və cümlələrin son sözlərinin təkrarıdır:

Dərya, səndən kim keçdi?

*Kim qərq oldu, kim keçdi?*³¹

Verilmiş bayatılarda təkrarın hər iki növündən - anaforadan (kim) və epiforadan (keçdi,) istifadə olunmuşdur.

Bayatılar, demək olar ki, paralelizm əsasında qurulur. Poetik nitqdə güclü ekspressiya yaratmaq, daha böyük ifadəliliyə nail olmaq üçün ritorik suallardan istifadə edilir.

Birinci fəslin beşinci paraqrafında **“Bayatılarda yumorlu və satirik ifadə vasitələri”** araşdırılmışdır. Xalq dilinin koloritliyi bayatılarda komizmin imkan və vasitələrini üzə çıxarır. Mətnə komik effekt vermək ən çox dil vasitələrinə komik don geyindirmək və ona uyğun intonasiya ilə vəhdət yaratmaqla

²⁹Арнольд И.В. Проблемы диалогизма интертекстуальности и герменевтики (в интерпретации художественного текста): / И.В. Арнольд.-Лекции к спецкурсу-СПб., -1995. -24

³⁰Arvad ağısı. Tərtib edən: Abbaszadə Mirzə Abbas. -Bakı: Səda, -2004. -s.19.

³¹Bayatılar. Tərtib edən: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.104.

mümkündür. Q. Kazımov komizmin insan təbiətindən doğduğunu, ustadların yaradıcılığına xalqın folklorundan süzüldüyünü və onlar tərəfindən cilalanaraq təzədən xalqa qaytarıldığını yazır³²

Bayatılarda yumorlu və satirik fikirlərin ifadəsində ironiya, məsxərə də öz əksini tapır. Məsələn, *Ağ alma bürüşübdü, Öz dibinə düşübdü. Altmış ilin qarısı İndi başa düşübdü.*³³

Bayatının birinci hissəsində *ağacın dibinə düşən bürüşmüş almadan* müqayisə obyektini kimi istifadə edilir. Sadə cümlə şəklində qurulmuş ikinci hissədə *altmış yaşlı qarı* ifadəsinin *altmış ilin qarısı* şəklində işlənməsi ilə mətnin ümumi məzmununda güclü satirik ruh hiss olunur. Bayatılarda sadə və mürəkkəb cümlə konstruksiyalarında verilmiş *istehza, danlaq, məzəmmət, qarğış, alqış, məsxərə, ələsalma* və s. linqvokreativ təfəkkürün nəticəsidir.

Birinci fəslin altıncı paragrafında **“Bayatıların poetik strukturunda arxaik sözlər”** təhlil olunmuşdur.

Bayatılar yüzilliklər öncə işlənən dil materiallarını fəallaşdırır. Unudulmaqda olan söz və ifadələr bayatılarda müxtəlif mənə çalarlarında işlənir. Məsələn,

*Sayrıyam, sağalmanam, Heç bilmən, nəmdir mənim.*³⁴

Sayrı – *xəstə* mənasında işlənmiş və hələ də arxaik söz olaraq qalmaqdadır.

Ayaq – *qədəh, piyalə* mənasında:

*İçdik dərd ayağından, Dostam dərdə yaxından.*³⁵

Ün-(səs) ismi, varmaq (getmək) feili arxaik sözlər kimi “Kitabi-Dədə Qorqud”da və digər orta əsrlər ədəbi dilində işlək olmuşdur. Bayatının əsas leksik tərkibinə daxil olan arxaik sözlər bayatıların tarixinin qədim olduğunu sübut edir.

*Bu tərlən o quş deyil, Ünləsən ətə gələ.*³⁶

Birinci fəslin yeddinci paragrafı **“Bayatı kontekstində sözlərin mənə qrupları”** adlanır. Bayatıda mətn daxilində sözlərin polisemantikliyə meyli, üzlərin və səslərin düzümü xalq

³²Kazımov Q. Komik bədii vasitələr / Q.Ş.Kazımov.-Bakı: Yazıçı, -1983. -s.7

³³Bayatılar. Tərtib edəni: Vəliyev V. -Bakı: Elm, -1985. -s.81

³⁴Bayatılar. Tərtib edəni: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.15

³⁵Yenə orada, -s.26

³⁶Bəhlul B. Sarı Aşığın bayatıları. -Bakı: Səda, -2006.-s.10

dilinin poetik sintaksisinə yeni üslubi çalarlar qazandırır. Bu nəzərə alınaraq, bayatılarda işlənən söz qrupları omonimlər, sinonimlər və antonimlər şəklində qruplaşdırılaraq təhlil olunmuşdur. Omonimlər leksik, leksik-qrammatik, qrammatik, fonetik omonimlərə ayrılaraq, onların əsas xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Bayatılarda sinonim cərgələri təşkil edən sözlər alınma və milli ola bilir. Məsələn,

*Xoş gördük, ay qonaqlar,
Mehmansız, ay qonaqlar.*³⁷

XVI əsrə (Xətaiyə) aid edilən bayatıda *mehman* ərəb, *qonaq* türk mənşəli sinonim sözlər olaraq yanaşı işlənmişdir.

Xalq dilində ən çox aşağıdakı sinonim cütlüklərdən istifadə edildiyindən bayatı mətnlərində də bunlara tez- tez rast gəlinir: *mal - mülk; qərib - qərbət, ah-vay; taqət - hey; səbr - dözümlü; el-aləm - oba; yurd - yuva; çən - çiskin - duman; dərd - kədər - qəm; təbib - loğman-həkim; kömək-arxa; matəm - yas; bahar - yaz; qəmzə - naz - işvə; od tutmaq-yanmaq; doğra-yar; nəva - səs; ləl - mərcan - inci - dürr-gövhər və s.*

Antonimlər əşya və hadisələrin birini digərindən fərqləndirməyə, hər birinə xas əlamət və keyfiyyəti üzə çıxarmağa, təfəkkürdəki elementləri təzadlı müqayisə etməyə imkan verən sözlərdir. Poetik məqamların güclü olduğu bayatılarda misra və mətn daxilində əks qarşılığı ilə verilən sözlər cümlələrin mənə çalarlığının, fikrin ifadə tutumunun müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır:

*İgid qərbətdə olsə,
Qohum gülər, yad ağlar.*³⁸

Qeyd olunan bayatıda təzad yaratmaq üçün *gülmək* və *ağlamaq* kimi iki əks mənalı, iki fərqli əlaməti bildirən sözlərdən istifadə edilmişdir. Antonim sözlər antitezanın yaranmasında mühüm rol oynayır. Antiteza mətnlə, hadisə ilə bağlı olduğundan

³⁷ Bayatılar. Tərtib edən: Məmmədova A. -Bakı: Elm, -1977. -s.43.

³⁸ Bayatılar. Tərtib edən: Vəliyev V. -Bakı: Elm, -1985. -s.53

bayatı kontekstində ifadə olunan fikrin bədii təsir gücünü artırır, güclü ekspressiya yaradır.

İkinci fəsil **“Azərbaycan bayatılarında söz birləşmələrinin poetik strukturu”** adlanır. İkinci fəslin birinci paraqrafında **“Azərbaycan bayatılarında ismi birləşmələrin poetik strukturu”** araşdırılmışdır. Bayatıların poetik mətn kimi formalaşmasında söz birləşmələrinin rolu böyükdür. Azərbaycan bayatılarında ismi birləşmələr müxtəlif poetik mənalarda işlənir. Q. Kazımov yazır: *“İsmi birləşmələrin əsas tərəfi isimlə və ya substantivləşən digər nitq hissələri ilə ifadə olunur. İsmi birləşmələrin birinci tərəfinin hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunmasından asılı olmayaraq, aparıcı tərəf ikinci tərəfdir”*.³⁹

Yazılı ədəbi dildə olduğu kimi, bayatıların dilində də əksər ismi birləşmələrin əsas tərəfi isim və ya isimləşmiş nitq hissələrindən təşkil olunmuşdur. Yanaşma əlaqəli ismi birləşmələrin tərəfləri morfoloji əlamət olmadan təbii şəkildə bir-birinə yanaşır. Bu zaman əsas tərəfdən asılı vəziyyətə düşən tərəf heç bir dəyişikliyə uğraya bilmir:

*Görünən kölgəli dağlar,
Elli, ölkəli dağlar*⁴⁰

Verilən bayatıda yanaşma əlaqəli birləşmələr istər əsas tərəfin – *dağlar* sözünün bilərəkdən təkrar işlənməsi, istərsə də asılı tərəflərin – *kölgəli, elli, ölkəli* sözlərinin eyni nitq hissəsinə aid olması və dağ isminə yanaşması lirik mətnin poetik strukturunun dinamikliyini üzə çıxarır və dağın poetik obrazını yaradır.

Uzlaşma əlaqəli ismi birləşmələrin poetik imkanları daha genişdir. Uzlaşma əlaqəli birləşmələrin birinci tərəfi adlıq halda mənsubiyyət şəkilçili isimlərlə, ikinci tərəfi isə sifətlə, isimlə, feili sifətlə və s. ifadə olunması hallarına rast gəlinir:

*Bu gün mən bir qız gördüm, Gözü şux, qaş qara*⁴¹.

³⁹ Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis / Q.Kazımov. -Bakı: Azpoliqraf LTD, -2004. - s.90

⁴⁰ Bayatılar və Manilər. Toplayanlar: Abdulla Ş., Əfəndizadə Ş., Axundzadə M.M. -Bakı: Səda. -2005. -s.19

Poetik nitqdə atributiv əlaqəli birləşmələrdə uzlaşma əlaqəsinin reallaşması yolları çalarlığı ilə seçilir:

*Yemiş bülbül bağırını, Çıxmış ağzı qanlı gül.*⁴²

Burada əsas tərəfi *-lı* şəkilçisi ilə ifadə olunan *ağzı qanlı* birləşməsi atributiv xarakterli uzlaşma əlaqəli birləşmədir və bayatılarda belə birləşmə çox işlənir. Azərbaycan dilində ismi birləşmələrin poetik imkanlarının üzə çıxarılmasında idarə əlaqəsi ilə yaranan birləşmələr də spesifikliyi ilə seçilir. Q. Kazımov qarşılıqlı tabelilik əlaqəsində olan birləşmələrin yanaşma - uzlaşma və uzlaşma - idarə əlaqəli birləşmələr olduğunu, dastanların və sonrakı mənbələrin dilində kifayət qədər işləndiyini, özünü daha qədim dövrlərdə formalaşmış birləşmə modeli kimi göstərdiyini bildirir⁴³. Bu tip birləşmələrdə birinci tərəf ikinci tərəfi təyin edir.

İkinci fəslin ikinci paragrafı **“Bayatı sintaksisində feili birləşmələrin poetik imkanları”** adlanır. Bayatılarda feili birləşmələrin işlənmə imkanları genişdir. Y. Seyidov bu cür birləşmələrin xüsusiyyətlərini xarakterizə edərək bildirir ki, feili birləşmələrin əmələ gəlməsində müxtəlif nitq hissələrinə mənsub olan sözlər iştirak edir, lakin birləşmələrin hamısında təbə edən sözlər feildən ibarətdir⁴⁴.

Bayatılarda işlənən feili birləşmələrdə hərəkətlə bağlı olan anlayışlar arasındakı müxtəlif əlaqələrin olduğu görünür. Bu əlaqələr hər hansı proseslə onun obyekt, subyekt, zamanı, məkanı, tərz, səbəbi və s. münasibətlərlə özünü göstərir. Bunlar əsasən, *- an*, *- ən*; *- dıq*⁴ mənsubiyyət şəkilçili feili sifət şəkilçiləri vasitəsi ilə düzəlir:

*Burda bir ərən yatır,
Dünyanı görən yatır
Səni Tanrıdan alıb,*

⁴¹ Azərbaycan bayatıları. Tərtib edənlər: Abdullayev B., Məmmədov E., Babazadə Q. - Bakı: Elm, -1984. -s.85

⁴² Bayatılar. Tərtib edən: Vəliyev V. - Bakı: -1985. -23 s.

⁴³ Kazımov, Q. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi / Q.Kazımov. -Bakı: Elm. -2019. -50 s.

⁴⁴ Seyidov, Y. Azərbaycan dilində söz birləşmələri. / Y.Seyidov. – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, -1992. -s.220.

*Ellərə verən yatır*⁴⁵.

Eləcə də *,-dığım,- diyim* şəkilçiləri ilə düzələn feili şəfət birləşmələri ətrafına sözlər toplayaraq tərkib əmələ gətirir və cümlənin mürəkkəb üzvü vəzifəsində işlənir. Məsələn,

*Çigin - çiginə çatdığım yar,
Çigninə çuxa saldığım yar*⁴⁶.

Bayatı kontekstində feili bağlamalar daha çox işlənir. Bayatıların dilindəki feili bağlama tərkibləri əmələ gətirən *-a, - ə, -andə, - əndə, -ib, - ib, -ınca,-incə,-unca,-üncə, -dıqca,-dikcə, -duqca, -dükcə, -alı,-əli, -caq,-cək* şəkilçili feili bağlama birləşmələridir.

İkinci fəslin üçüncü paragrafında **“Bayatılarda söz birləşmələrinin leksik- semantik xüsusiyyətləri”** araşdırılmışdır.

Bayatıların dilində işlənən söz birləşmələri leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə iki yerə - sərbəst birləşmələrə və sabit birləşmələrə ayrılmışdır. Sərbəst birləşmə dildə hazır şəkildə deyil, müəyyən zaman daxilində müəyyən nitqdə yaranır. Məsələn,

*Çıxdım Kəpəz dağına,
Baxdım cənnət bağına*⁴⁷

Sabit birləşmələr sərbəst birləşmələrdən fərqli olaraq dildə hazır şəkildə gəlir. Bu baxımdan şifahi nitq nümunəsi olan bayatılar sabit söz birləşmələri ilə zəngindir:

*Qar getdi dağa düşdü,
Qəlbimə yara düşdü*⁴⁸.

Bayatı sintaksisində sabit söz birləşmələrinin və onun ikinci bir qismi kimi frazeoloji birləşmələrin işlənmə məqamları xalq dilinin yığcamlığı, ifadəliliyi ilə bərabər ümumxalq düşüncəsini formalaşdıran digər poetik imkanları üzə çıxarır.

“Azərbaycan bayatılarında cümlə tipləri və onların poetik sintaksisi” adlanan üçüncü fəsildə bayatılarda sadə və

⁴⁵Nağıqızı, M. Yanından keçmə dağların / M.Nağıqızı.-Bakı: ADPU, -2021. -s.186.

⁴⁶Bayatılar və Manilər. Toplayanlar: Abdulla Ş., Əfəndizadə Ş., Axundzadə M.M. -Bakı: Səda. -2005. -s.32

⁴⁷ Bayatılar. Tərtib edən: Vəliyev V. -Bakı: -1985. -179 s.

⁴⁸ Bayatılar. Toplayanı: Qasımov H. -Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -1960. -s.77

mürəkkəb cümlələrin poetik imkanları müəyyənləşdirilmişdir. Məqsəd və intonasiyaya görə sadə cümlələrin bütün növləri bayatılarda öz əksini tapır.

Nəqli cümlələr poetik nitqdə həm təbiətin, həm düşüncənin bədii tablosunu əks etdirir. Lakin ədəbi dilin hər iki qolundakı lirik mətnlərdə ifadə olunacaq fikrin təsir gücünü artırmaq məqsədi ilə söz sırası çox zaman gözlənilmir:

*Çıxdım hündür divara,
Baxdım bir gözəl yara*⁴⁹.

Cümlə üzvlərinin bu cür sıralanması söz sırasının pozulması halı kimi deyil, xalqın poetik deyiminin özünəməxsus ifadə tərzini – cümlə strukturunun təkcə kommunikativ məqsədini deyil, həm də rəngarəng emotiv duyğuları əks etdirmə kimi estetik məqsədini üzə çıxarır.

Bayatılarda sual cümlələrində sual intonasiyasının özünəməxsus melodik çaları var.

Məsələn, *Ceyran, çölə gedirsən?*
*Ördək, gölə gedirsən?*⁵⁰

Bu cür sual cümlələri strukturlarına görə nəqli cümlələrə çox bənzəyir. Nəqli cümlələri dəyişiklik etmədən də xəbərin son hecasını bir qədər uzun tələffüz etməklə sual cümləsinə çevirmək olur. Bəzən bir sual cümləsində sual anlayışını artırmaq üçün bir neçə vasitədən – sual intonasiyalı modal sözdən, sual ədatından və sual əvəzliyindən istifadə olunur. Bu vasitələr sualı daha da təkidli etməklə yanaşı, həm heyranət, təəccüb ifadə edir, həm də bayatının hissələri arasında bağ yaradır.

Əmr cümlələrinin yaranmasında əsasən intonasiyanın, fəlin əmr formasının, əmr ədatlarının rolu böyükdür. Xəbər ikinci şəxsin təkində *-sana (-sənə)* ədatı ilə işləndikdə təkid daha qüvvətli olur:

*Mən aşıq oxusana,
Dərs alıb oxusana*⁵¹.

⁴⁹ Yenə orada, - s.20

⁵⁰ Bayatılar. Toplayanı: Qasımov H. - Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -1960. - s.177

⁵¹ Yenə orada, -s.200

Hər iki cümlədə *-sana* əmr ədatı felin əmr şəklində olan sözlərə artırılaraq onlara təkid mənalı verməmişdir.

Bayatı duyğuların poetik səsidir. Bu səsin rəngarəngliyi, emotivliyi dildə intonasiya və nidaların köməyi ilə duyulur:

*Haray, ellilər, haray! Şana tellilər, haray*⁵².

Göründüyü kimi, təkrarlanan nidaların bənd daxilində bədii xitablarla birgə işlənməsi, misra daxilində növbələşməsi təhlükə ilə üz-üzə qalan, yardıma möhtac insanın harayını əks etdirir.

Bayatılarda **təktərkibli sadə cümlələr** düzümü, ardıcılığı baxımdan poetik struktura malikdir. fikir predmeti xəbərlə birlikdə təsəvvür edilən **şəxssiz cümlələr** ismi və feili xəbərlə olur:

Payızın əzəlidir,

*Bağcanın xəzəlidir*⁵³.

Bayatılarda müxtəlif mənalı daşıyan şəxssiz cümlələrdən geniş istifadə olunur.

Qeyri-müəyyən şəxslə cümlə çox zaman bayatıların birinci, ikinci və dördüncü misralarında işlənir. Bu tip cümlələr həm ayrıca sadə cümlə şəklində, həm də mürəkkəb cümlənin bir hissəsi kimi işləyə bilər:

Bayatılarda **ümumi şəxslə cümlələr** daha çox üçüncü və dördüncü misralarda olur. Lakin tərkibindəki bütün cümlələr eyni tipdə olan bayatılara rast gəlinir:

*Sərraf kimi sözü seç, Pisə məhəl qoyma heç. Sayana hörmət elə, Saymayanı sayma, keç*⁵⁴.

Qeyd edilən bayatı ümumilikdə ümumi şəxslə cümlələrdən ibarətdir.

Adlıq cümlələr bayatılar üçün daha çox xarakterik olan cümlələrdir:

*Balamın əl yaylığı, Ortası zər yaylığı*⁵⁵.

⁵²Azərbaycan bayatıları. Tərtib edənlər: Abdullayev B., Babazadə Q. -Bakı: XXI- Yeni Nəşrlər Evi. -2004. -s.51.

⁵³Azərbaycan bayatıları. Tərtib edənlər: Abdullayev B., Babazadə Q., Məmmədli E. -Bakı: Elm, -1984. -s.150.

⁵⁴ Bayatılar. Toplayanı: Qasimov H. -Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. – 1960. -s.237

⁵⁵Azərbaycan bayatıları. Tərtib edənlər: Abdullayev B., Babazadə Q. -Bakı: XXI- Yeni Nəşrlər Evi. -2005. -s.206.

Bu tip cümlələr bayatıların ilk hissəsində daha çox işlənir.

Üçüncü fəslin ikinci paragrafı “**Bayatılarda tabesiz mürəkkəb cümlələrin poetik sintaksisi**” adlanır. Bayatıların mənə və struktur cəhətdən mətn kimi formalaşmasında mürəkkəb cümlə komponentlərinin bir-birinə münasibəti, bağlılığı əsasdır. Tabesiz mürəkkəb cümlələrdə mühüm əlamətlərdən biri də determinantların işlənməsidir. Fikrin rəhbəri ifadəsini təmin edən vasitə kimi eyni hüquqlu cümlələri bir-birinə bağlayan, üzvlərinin hamısına aid olan ortaq söz və söz birləşmələrinin işlənməsi mətnin yaranmasında xüsusi rolu olmaqla yanaşı dildə axıcılıq, ritm yaradır. Determinantlar ikinci dərəcəli üzvlərdən olan tamamlığa və zərfliyə aid olur.

Yazılı dildə olduğu kimi, bayatılarda da tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentləri arasında mənə əlaələrinin işləndiyi görünür.

Bayatılarda birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə hadisələr eyni zamanda və ardıcılıqla sadalama üsulu ilə qurulur. Bu cür cümlələrdə xəbərlər əsasən feili xəbərlə ifadə olunur.

*Aşıq çalır, dil oxur. Baxçada bülbül oxur*⁵⁶.

Sadalama zamanı tabesiz mürəkkəb cümlənin birinci komponentinin *çalır* feili xəbəri digər komponentlərin *oxuyur* feili ahəngini qoruyur, həm də dildəki ekspressiyanı üzə çıxarır.

Bayatıların dilində mürəkkəb cümlələrin komponentlərini bağlayan vasitə kimi *və, həm, həm də, nə, nə də, da, də* birləşdirmə bağlayıcılarından istifadə olunur.

Ardıcıl zamanlı birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə hadisələr ardıcılıqla sadalanır. Aydınlaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə isə tərkib hissələrindən biri ümumilik bildirir, digəri isə onu aydınlaşdırır. Aydınlaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə aydınlaşdırıcı tərkib hissə ümumilik bildirən tərkib hissənin bir üzvünə aid olub, o üzvün mənasını aydınlaşdırır. Qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib

⁵⁶ Bayatılar. Toplayanı: Qasımov H. - Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -1960. -s.74

hissələrindən sonuncusunda ifadə edilən fikrin ondan əvvəlki tərkib hissədəki fikrə qarşı qoyulması əsasında yaranır. Məsələn,

*Mən ağlaram, yad gülər. Ölümlü günüm budur*⁵⁷.

Qeyd edilən bir misra bir qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlə modelində qurulmuş ilk misrada müqayisəli məqamlar üz-üzə durur, son misra ümumi mətnə aid fikri tamamlamağa xidmət edir.

Tərkib hissələri arasında iş və ya hadisələrin növbələşdiyi və ya ayrı - ayrı şəxslər arasında bölüşdürüldüyü mümkün olan tabesiz mürəkkəb cümlələr danışığ dilində daha işləkdir. Bayatılarda da *ya, ya da, yaxud, yaxud da, və yaxud da ki, gah, gah da, gah da ki, və gah da, və gah da ki* bağlayıcıları tərkib hissələrin arasında bölüşdürmə mənası yaradır. Məsələn,

*İgid oğul dar gündə, Ya atda, ya yer altda*⁵⁸.

Belə misralarda tərkib hissələrdə ifadə olunan fikir, iş və hadisələr növbə ilə bir-birini əvəz edir.

İstər bayatılarda, istərsə də yazılı mətnlərdə səbəb-nəticə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr geniş şəkildə işlənir. Səbəb həmişə nəticədən əvvəl gəlir.

Bəzən cümlənin tərkib hissələrindən biri həmcins və ya paralel olur:

*Sənsiz bir ah çəkərəm, Dağ inildər, daş mələr*⁵⁹.

Göründüyü kimi, paralellik bayatının son misrasındadır.

Bayatının nəticə hissəsinin iki paralel metaforik cümlədən ibarət olması melodik ritm yaradır.

Üçüncü fəslin üçüncü paragrafında **“Bayatılarda tabeli mürəkkəb cümlələrin poetik sintaksisi”** tədqiq edilmişdir.

Bayatılarda işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərinin bir-biri ilə əlaqələndirilməsində müxtəlif vasitələrdən istifadə edilir. Buna əsasən tabeli mürəkkəb cümlələr bağlayıcılı və bağlayıcısız olmaqla iki qismə bölünür.

⁵⁷ Həkimov M.İ. Xalqımızın deyimləri və duyumları. -Bakı: -1986. - s.33.

⁵⁸ Azərbaycan bayatıları.Tərtib edənlər: Abdullayev B.,Babazadə Q. -Bakı: -2004. -s.20

⁵⁹Toplayanı: Qasımov H. -Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -1960. -s.186

Tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərinin bir-biri ilə əlaqələnməsində intonasiyanın xüsusi rolu var. Belə konstruksiyalarda predikativlik söz sırası və intonasiya ilə formalaşır:

*Bir nazlı yar görmüşəm, Buxaq büllür, göz ala*⁶⁰

Verilən bağlayıcısız tabeli mürəkkəb cümlədə baş cümlə qütbü bir sadə geniş cümlə, budaq cümlə qütbü isə predikativ göstəricisi olmayan iki paralel nominativ cümlə ilə ifadə olunmuşdur.

Azərbaycan bayatılarında tabeli mürəkkəb cümlənin aşağıdakı növləri işlənmişdir:

1. Mübtəda budaq cümləsi baş cümlənin işarə əvəzliyi ilə ifadə olunan və ya qəlib söz şəklində təsəvvür edilən mübtədasını izah edib aydınlaşdırır. Bayatılarda mübtəda budaq cümləsinin iki tipindən geniş istifadə edilir. Məsələn,

*Sərin çeşmə, göy yaylaq, O da marala qaldı*⁶¹;

Verilən nümunədə budaq cümlə açıq sıralıdır.

2. Bayatılarda xəbər budaq cümləsinin hər iki tipi işlənir. Xəbər budaq cümləsinin birinci tipində budaq cümlə baş cümlədən qabaq işlənir, içərisində bağlayıcı söz iştirak edir. Budaq cümlədə *kim, hər kim, hər kəs, nə, hər nə, necə, necə, nə cür* kimi bağlayıcı sözlər işlənir. Budaq cümlədə ya xəbərin sonunda şəkilçilənmiş - *sa (- sə)* ədatı, ya da bağlayıcı sözün yanında *ki* ədatı olur.

Q. Kazımov xəbər budaq cümləsinin hazırda işlənən bağlayıcı söz və bağlayıcı formalı müasir quruluş modellərinin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dilində tam şəkildə təşəkkül tapdığını söyləyir⁶².

3. Tamamlıq budaq cümləsi şifahi ədəbi dildə məhsuldar olduğundan bayatıların dili bu cümlə tipləri ilə daha zəngindir. Bu tip cümlələrdə əksər hallarda tərəflər intonasiya ilə bağlanır baş cümlə feillə ifadə olunur:

*Dağlardan xəbər alın, Hanı ellər sultanı?*⁶³

⁶⁰ Yənə orada, -s.38

⁶¹ Həkimov M.İ. Xalqımızın deyimləri və duyumları / M.İ.Həkimov, -Bakı: 1986. - s.24

⁶² Kazımov Q. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi / Q.Kazımov. -Bakı: Elm,-2019. - s.488.

⁶³ Bayatılar. Toplayanı: Qasımov H. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -Bakı: -1960. -s.194.

Nümunədə baş cümlə budaq cümləyə bağlayıcı vasitə ilə deyil, *-mı* sual ədatı və sual intonasiası ilə bağlanmışdır.

4. Bayatılarda təyin budaq cümləsinin hər iki tipi işlənir.

5. Bayatı kontekstində zaman budaq cümləsinin hər iki tipi işlədilir: *Yar evim onda yıxar. Dinməz dursa üz-üzə*⁶⁴.

*O vaxt sən gələcəksən, Qəbrimin üstünə gəl*⁶⁵.

Birinci cümlədə əvvəl gələn baş cümlənin frazeoloji birləşmə ilə ifadə olunan feili xəbərinin arasına *o gün* zaman mənalı bağlayıcı söz daxil olmuşdur.

6. Tərz budaq cümləsi baş cümlədən əvvəl gəlir və baş cümləyə *necə, nə cür* bağlayıcı sözlərlə bağlanır. Bağlayıcı sözlər əksər hallarda *ki* ədatı ilə işlənir. Baş cümlədə qarşılıq bildirən *elə, eləcə, elə də, o cür* və s. sözlər işlənir.

*Yar elə yandırdı ki, Od da belə yandırmaz*⁶⁶.

İki sadə cümlədən ibarət tərz budaq cümləsinin feili xəbərinə aid baş cümləsində *elə* qəlib sözü işlənmişdir.

7. Bayatılarda səbəb budaq cümləsində komponentlər əsasən intonasiası vasitəsi ilə əlaqələndirilir. Baş cümlənin əvvəl, budaq cümlənin sonra gəldiyi səbəb budaq cümləsinin bağlayıcısız tipi daha çox işlənir: *Sirr vermə öz dostuna, Dostun da bir dostu var*⁶⁷.

Bayatılarda əksər səbəb budaq cümlələri atalar sözü, zərb-məsəllə ifadə olunmuşdur.

8. Bayatılarda nəticə budaq cümləsinin bağlayıcısız tipi bağlayıcılı tipinə nisbətən daha sıx işlənir.

*Zaman elə dolandı, Dostluq, etibar getdi*⁶⁸.

Göründüyü kimi, baş cümlədə *elə* sözü işlənib və budaq cümləyə intonasiası ilə bağlanmışdır.

9. Baş cümlənin əvvəl, budaq cümlənin sonra gəldiyi məqsəd budaq cümləsində baş cümlə ancaq feili xəbərdən ibarət olur, budaq cümlənin xəbəri isə feilin arzu şəkli ilə ifadə olunur:

⁶⁴ Yenə orada, -s.25

⁶⁵ Yenə orada, -s.170.

⁶⁶ Bayatılar. Toplayanı: Qasimov H. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -Bakı: -1960. -s.31

⁶⁷ Azərbaycan bayatıları. Tərtib edənlər: Abdullayev B., Məmmədov E., Babazadə Q. - Bakı: - Elm, -1984. -s.199

⁶⁸ Bayatılar. Toplayanı: Qasimov H. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -Bakı: -1960. - s.128

*Gəldim ki, xəstə görəm, Xəstə köçüb yurd ağlar*⁶⁹.

Poetik nitqdə məqsəd budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin tərəfləri əsasən intonasiya ilə əlaqələdir.

10. Bayatılarda şərt budaq cümləsinin tərəflərinin daha çox -sa,-sə şərt şəkilçisi və isə şərt ədatı vasitəsi ilə bağlanır.

Qarşılaşdırma budaq cümləsinin hər iki tipi bayatılarda geniş şəkildə işlənir

Bayatıların dilində yer budaq cümləsinə çox az təsadüf edilir.

Üçüncü fəslin dördüncü paragrafı “**Bayatılarda qarışıq tipli mürəkkəb cümlələrin poetik sintaksisi**” adlanır. Bayatı kontekstində qarışıq tipli tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri müxtəlif quruluşda olur. Aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, qarışıq tipli mürəkkəb cümlələr şifahi ədəbi dildə, o cümlədən, bayatıların dilində üç, dörd və bəzən də, daha artıq komponentə malik olur. Məsələn,

*Sənsiz bir ah çəkərəm, Dağ inildər, daş mələr*⁷⁰.

Verilən səbəb-nəticə əlaqəli qarışıq tipli tabesiz mürəkkəb cümlənin bu tipində də birinci tərəf xəbəri frazeoloji birləşmə ilə ifadə

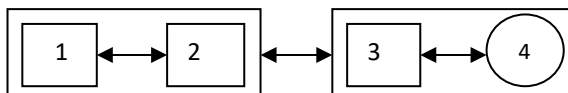
olunan bir sadə geniş cümlə, ikinci tərəf isə metaforik ifadələrdən ibarət iki müxtəsər sadə cümlədən təşkil olunmuşdur.

Qarışıq tipli tabesiz mürəkkəb cümlənin birinci tərəfi tabesiz mürəkkəb cümlə, ikinci tərəfi tabeli mürəkkəb cümlə olur. Məsələn,

Sərraf baxdı, bəyəndi,

*Dedi: Yaxşıdı yaxşı*⁷¹.

Cümlənin sxemi:

⁶⁹Yenə orada, - s.207

⁷⁰ Bayatılar. Toplayanı: Qasimov H. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. -Bakı: -1960. - s.186

⁷¹ Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri. Tərtib edən: Məmmədov E. – Bakı: Yazıçı, -1988. - s.45

Qeyd olunan mürəkkəb quruluşlu cümlədə birinci tərkib hissə zaman əlaqəli sadə quruluşlu tabesiz mürəkkəb cümlə, ikinci tərkib hissə bağlayıcısız tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. Tabeli mürəkkəb cümlələr neçə tərkib hissədən ibarət olmasına baxmayaraq, iki qütbdə birləşir və həmin cümlələr ümumilikdə baş və budaq cümləyə ayrılır.

Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisinin tədqiqi zamanı aşağıdakı nəticəyə gəlirik:

1. Bayatılar Azərbaycan xalq poeziyasının inkişaf tarixini əhatə etməklə həm orta əsrlərdə, həm də yeni dövr Azərbaycan şifahi ədəbi dilində gedən bir sıra prosesləri, həmçinin qədim tarixi olan xalqın sosial və siyasi həyatda baş verən hadisələrə bəslədiyi münasibət və verdiyi emotiv reaksiyaları məlum dil faktları əsasında əks etdirir.

2. Azərbaycan bayatılarının poetik sintaksisində xalq dilinin obrazlı-estetik funksiyası təkcə qrammatik komponentlər çərçivəsində deyil, həm də fonetik və leksik vahidlər çərçivəsində müəyyənləşir. Həmçinin bayatıların poetexniki quruluşunun formalaşması səslərin müəyyən ardıcılıqla düzülüşü, ritmi, misradaxili hecaların bölgüsü, qafiyələrin quruluşu, sözlərin təkrarı və s. vasitələrlə özünü göstərir.

3. Poetik strukturda poetizmin yaradılmasında əsas vasitələrindən olan məcaz növləri və onların bayatıların dilində işlənmə məqamları, cümlədə sözlərin məna quruluşu əsasdır. Poetik nitq üçün xarakterik olan bənzətmə vasitələri bayatıların dilində ən çox istifadə olunan məcaz növüdür. Hər bir dil səviyyəsinin özünün də bir-birindən bu və ya digər dərəcədə fərqlənən poetik yükü var. Bayatı kontekstində leksik vahidlərin məna gücü paralel olaraq bayatıların poetik sintaksisinin məna yükünü artırır.

4. Bayatılarda müxtəlif bənzərlik əsasında qurulan poetik metaforalar dilin sintaktik qatında ekspressivlik yaradan əsas vasitələrdəndir. Metaforik ifadələr bayatılarda həm sadə, həm də

tabeli mürəkkəb cümlə tipində özünü göstərir. Eyni metaforik ifadə bayatılar daxilində işlənmə məqamından asılı olaraq mətnin semantikasına fərqli mənə çaları qazandırır.

5. Bayatıların poetik sintaksisinin müəyyən edilməsi təkcə məcazların və sintaktik fiqurların poetik yükü ilə deyil, eyni zamanda bayatı kontekstindəki müəyyən cümlə növlərinin, tiplərinin xalq dili üçün xarakterik olan konstruksiyaları ilə müəyyən edilir. Həmçinin bayatıların poetik sintaksisində fikrin emotiv ifadəsi əsasən söz birləşmələri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Söz birləşmələrinin mənə əsasını obyektiv aləmdə baş verən, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan hadisələr təşkil edir. Bayatıların dilində feili birləşmələrin hər üç növündən geniş istifadə edilməsi onların quruluş modelləri, xalq dilinin estetik imkanlarını üzə çıxaran vasitələrdəndir. lirik mətnlərin istər sadə, istərsə də mürəkkəb konstruksiyalarında feili birləşmələrin rəngarəng funksiyalara malik olması xalq dilinin ifadə imkanlarının genişliyi.

6. Azərbaycan bayatılarında (poetik sintaksisində) sadə və mürəkkəb cümlələrin sintaktik konstruksiyalarının strukturunun, semantikasının və funksiyalarının linqvo-poetik təhlili poetik sintaksisin səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə yanaşı onun təkamülünü, inkişaf prosesini özündə əks etdirir.

7. Bayatıda sadə, mürəkkəb konstruksiyalı cümlələr qurmaqla məzmun zənginliyi, birləşmələrin işlənmə məqamları, münasibliyi, ifadələrin obrazlılığı kimi poetik yükü iyirmi səkkiz hecaya sığdıraraq dörd misrada makromətn yaratmaq, bəzən də on dörd hecəyə – bayatının iki misrasında iki eyni tipli (tabesiz və ya tabeli) mürəkkəb cümlə modeli qurmaq bacarığı xalqın bədii və elmi təfəkkürünün geniş imkanlarından xəbər verir.

8. Bayatılarda qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələrdən geniş istifadə olunur. Bu tip cümlələrin tərkib hissələri qarşılaşdırma intonasiyası və bir sıra qarşılaşdırma bağlayıcılarının köməyi ilə əlaqələnərək bir mürəkkəb cümlə əmələ gətirir. Qarşılaşdırma bağlayıcıları lirik mətnlərdə öz yerini daha çox qarşılaşdırma intonasiyasına verdiyindən bayatılarda bu mənə çaları daha qabarıq göstərir.

9. Bayatı kontekstindəki mürəkkəb modelli cümlələrin tərkibində elə cümlələr də var ki, onların biri və ya hər ikisi predikativ göstəriciyə malik deyildir, yəni mürəkkəb cümlənin komponentləri intonasiya ilə bağlanmışdır. Bağlayıcısız tabeli mürəkkəb cümlədə baş cümlə qütbü bir sadə geniş cümlə, budaq cümlə qütbü isə predikativ göstəricisi olmayan iki paralel nominativ cümlə ilə ifadə olunur.

Tədqiqat işinin əsas məzmunu aşağıdakı çap olunmuş elmi məqalələrdə, respublika və beynəlxalq konfrans materiallarında öz əksini tapmışdır:

1. Azərbaycan bayatılarında tabesiz mürəkkəb cümlələr. Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri / Ümummilli lider H.Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş IX beynəlxalq elmi konfrans materialları. -Bakı: -2018. -s.20-22.

2. The poetik structure of lexisal units of Azerbaijan bayatties. / International Conference, – Turkey: Journal of Awareness, –15-16 November, – 2018, vol.3, – pp.409-416.

3. Исследование и поэтическая структура Азербайджанских баяты. / - Украина: Мова і культура, -2019. -с.260-266.

4. Azərbaycan bayatılarında təyin budaq cümləsi / Tədqiqələr jurnalı №1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. -Bakı: -2019. -s.154-161.

5. Bayatıların dilində bədii təsvir vasitələrinin linqvo-poetik imkanları / “Humanitar və ictimai elmlərin əsasları” mövzusunda I Respublika elmi konfransı materialları. -Bakı: -2020, -s.40-43.

6. Bayatılarda sadə cümlələrin poetik sintaksisi / Filologiya məsələləri. –Bakı: -2020. №12. -s.280-290.

7. Sentence and its poetic syntax in bayaties of Azerbaijan. / -Turkey: Homeros 1, 24.01.2021, vol.4, iss.1, -pp. 39-50.

8. Bayatılarda sinonim cərgələrin poetik xüsusiyyətləri. Bakı Slavyan Universitetinin Elmi əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası. – Bakı: 2021. №2. -s.64-68.

9. Bayatıların inkişaf tarixi və quruluş xüsusiyyətləri / “Qəzənfər Kazımov və Azərbaycan filologiyası” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları. –Bakı: -2022, -s.270-283.

10. Bayatı sintaksisinin poetik çalarları / “Dilçilik araşdırmaları” jurnalı. -Bakı: -2023. №1. -s.49-56.

11. Bayatı mətnlərində metaforik ifadə vasitələri. / “Dilçilik araşdırmaları” jurnalı, -Bakı: -2023. №2. -s.123-127.

12. Bayatılarda sərbəst və sabit birləşmələrin poetik imkanları Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ildönümünə həsr olunmuş Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri adlı XV beynəlxalq elmi konfransın materialları. / – Bakı: - 2023.- s.45-49.

13. Bayatılarda yanaşma və uzlaşma əlaqəsində olan ismi birləşmələrin poetik imkanları / “Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri”, -Bakı: -2023. №2. -s.5-8.

14. Bayatılarda idarə əlaqəli ismi birləşmələrin poetik imkanları. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 101-ci ildönümünə həsr olunmuş XV beynəlxalq elmi konfransın materialları / – Bakı: -2024. -s. 300-302.

Dissertasiyanın müdafiəsi 19. 09. 2025-ci il tarixdə saat 10⁰⁰-da Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.24 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ5008, Sumqayıt şəhər, 43-cü məhəllə, Sumqayıt Dövlət Universiteti

Dissertasiya ilə Sumqayıt Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Sumqayıt Dövlət Universitetinin rəsmi saytında (<https://sdu.edu.az/en>) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "13" 06 2025-ci il tarixdə zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 05.06.2025
Kağızın formatı: 60*84/1/16
Həcm: 38436
Tiraj:100